

door: Marc van Oostendorp

Praten en denken als een *alien*

De nieuwe film *Arrival* laat een ongekend vertrouwen zien in de functies van taal. Een nieuwe taal kan ons de wereld beter leren begrijpen, en door te communiceren kunnen we in vrede samenleven. Alleen jammer dat er weinig wetenschappelijk bewijs is voor die gedachten.

DE HEPTAPODEN
WILLEN JUIST
HUN TAAL ALS
EEN MACHTIG
INSTRUMENT NAAR DE
AARDE BRENGEN. WIE
DEZE TAAL BEHEERST,
KAN DAARDOOR
NAMELIJK INEENS IN
DE TOEKOMST KIJKEN.

De namen van collega's die ik ken, waren onlangs in de bioscoop te zien; althans, als je een verrekijker meenam en een heleboel fantasie. De hoofdpersoon van de sciencefictionfilm *Arrival* is namelijk een taalkundige, en op zeker moment komt enkele seconden lang haar kantoor in beeld. Dat kantoor staat vol met boeken. En omdat Amerikaanse filmmakers aandacht hebben voor ieder detail, waren dat allemaal boeken die bij échte taalkundigen in échte kantoren staan. En daarmee dus boeken met op de ruggen namen van mijn kennissen.

Had *Arrival* ook verder nog iets met het leven van de taalkundige te maken? Louise Banks, de hoofdpersoon, begint de film met een college over vergelijkende Romaanse taalkunde, blijkt later als vertaalster Perzisch te hebben gewerkt, verslaat een collega 'van Berkeley' in haar begrip van de etymologie van het Sanskriet en spreekt ook nog eens vloeiend Chinees. Dat is nogal verbluffend, maar in theorie natuurlijk wel mogelijk. Het Amerikaanse leger klopt natuurlijk ook niet bij de eerste de beste aan wanneer het iemand zoekt die de taal van buitenaardse wezens kan ontcijferen.

TIJDSDIMENSIE

Want dat is Banks' opdracht. Op 12 plaatsen verspreid over de wereld landen schelpvormige ruimteschepen,

waarin zich octopus-achtige wezens bevinden. Die wezens komen niet naar buiten, maar laten in ieder land deskundigen toe die dan gaan uitvinden wat de vreemde cirkelvormige inktvlekken betekenen die uit de zeven poten (de wezens worden al snel heptapoden genoemd) komen.

Dankzij de geniale Banks zijn de Amerikanen natuurlijk de enigen die er uiteindelijk in slagen om daar ook achter te komen, en zo een soort totale oorlog van allen tegen allen te voorkomen die de Chinezen en de Russen, na veel primitiever taalkundig veldwerk, willen beginnen.

De heptapoden willen juist hun taal als een machtig instrument naar de aarde brengen. Wie deze taal beheerst, kan daardoor namelijk ineens in de toekomst kijken. Dat zit zo: de taal wordt niet uitgesproken. Iedere zin wordt in een klap met die inktcirkels geprojecteerd en daardoor maakt hij geen gebruik van de tijd. En daarom verdwijnt voor iemand die in deze taal denkt, de hele tijdsdimensie. Tijd is ineens volkomen irrelevant; iemand kan herinneringen hebben aan de toekomst op dezelfde manier waarop hij herinneringen heeft aan het verleden...

Arrival is daarmee het zoveelste voorbeeld dat geen taalkundige theorie zoveel aantrekkingskracht heeft op

de menselijke verbeelding als de hypothese dat de taal het denken beïnvloedt – de Sapir-Whorf-hypothese, die op zeker moment ook expliciet genoemd wordt in de film.

SPAREN EN GEZOND LEVEN

Het aardige is dat Benjamin Whorf zijn hypothese in eerste instantie ook inzette omdat hij een taal wilde beschrijven waarin anders met tijd werd omgegaan dan in het Engels: de indianentaal Hopi. Volgens Whorf had die taal geen werkwoordstijden, en werd daardoor iedere situatie uitgedrukt alsof hij in het heden plaats vond. Volgens Whorf beïnvloedde deze grammaticale eigenschap ook het denken van de Hopi: anders dan Europeanen zagen ze tijd niet als een rechte lijn, maar als een cirkel. De meeste deskundigen schijnen inmiddels overigens te menen dat Whorfs beschrijving van het werkwoordssysteem te simplistisch was.

Ook veel later onderzoek naar de naar Whorf en zijn leermeester Sapir genoemde hypothese gaat over tijd. Nog maar een paar jaar geleden baarde de Amerikaanse econoom Keith Chen opzien doordat hij

beweerde dat inwoners van landen waar de toekomstige tijd niet verplicht wordt uitgedrukt (het Nederlands is daar een voorbeeld van, wij zeggen immers bij voorkeur 'hij komt morgen' en niet 'hij zal morgen komen') meer geneigd zijn tot sparen en gezond leven dan sprekers van andere talen met wel een verplichte toekomstige tijd op het werkwoord. Die laatste zouden de toekomst immers als iets echt anders zien dan het heden en er daarom minder rekening mee houden. Ook hier heeft later onderzoek, onder andere van Chen zelf, laten zien dat de taalkundige analyse die hieraan ten grondslag lag te eenvoudig was.

TRAKTATEN

In *Arrival* krijgt deze fascinatie voor de relatie tussen taal en onze beleving van de tijd dus een nieuwe draai. Niet alleen heeft het Heptapodisch wel een heel drastisch effect op die beleving – Whorf dacht niet dat de Hopi ook echt in de toekomst konden kijken – maar het is in dit geval ook niet zozeer de vraag of de taal wel aparte werkwoordsvormen heeft, maar de pure vorm. De taal wordt niet gesproken, maar in één klap

geprojecteerd en dat ook nog in cirkels. En puur door die vorm te beheersen, kun je uit de tred van de tijd breken.

Er is weliswaar geen bewijs voor die gedachte – de aanwijzingen die gevonden zijn voor de Sapir-Whorf-hypothese zijn in alle opzichten zwak – maar hij is kennelijk wel inspirerend. En daarmee is *Arrival* een *feel good*-film voor taalkundigen: een die een ongekend vertrouwen uitstraalt in de functies van taal. Aan de ene kant kun je door een nieuwe taal te leren, je wereld op ongekende manier veranderen. Aan de andere kant kan de mensheid door onderling goed te communiceren die code breken. En dan wordt de kijker ook nog eens duidelijk gemaakt dat het allemaal begint met het lezen van de geleerde taalkundige traktaten van mijn collega's. ●

Arrival is een film van regisseur Denis Villeneuve.

Marc van Oostendorp is senior-onderzoeker op het Meertens Instituut, en redacteur Vaktaal.